

УДК 379.85.616-01/09

Барна М. Ю.,

martabarna@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-5248-9774,

Researcher ID: G-9493-2019,

д.е.н., проф., перший проректор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Тучковська І. І.,

irinatuskowska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6719-2981,

Researcher ID: E-9848-2019,

к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

БЕЗБАР'ЄРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ТУРИЗМІ

***Анотація.** Формування безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі є суспільним благом, що пов'язане з економічним та соціальним розвитком будь-якої країни. У статті систематизовано існуючі наукові підходи до визначення сутності поняття “безбар'єрний туризм”. Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну літературу, можна зробити висновок, що, говорячи про туризм для людей з обмеженими можливостями, за кордоном найбільш часто вживають такі поняття: “доступний туризм” (accessible tourism), “туризм для усіх” (tourism for all), “безбар'єрний туризм”, “туризм для осіб з інвалідністю”. Узагальнено і доповнено класифікацію груп осіб, які входять до безбар'єрного туризму. Проаналізовано сучасний стан туризму для осіб з інвалідністю в Україні та виявлено низький його розвиток. Встановлено, що організація безбар'єрного туризму в Україні перебуває на початковій стадії розвитку. Більшість населення України не вважає міста доступними для осіб з інвалідністю, але активно підтримує ідею зробити доступне середовище для всіх. Виокремлено різноманітні проблеми розвитку туризму для осіб з інвалідністю в Україні, що свідчить про необхідність посиленої і комплексної уваги з боку держави й суспільства. Розглянуті правові аспекти формування та розвитку безбар'єрного середовища довели, що законодавство України потребує рішучих змін. Аналіз законодавства та наукової літератури щодо туризму свідчить, що в Україні не існує загальноприйнятого визначення туризму для осіб з інвалідністю, а наявні підходи до його визначення не мають глибокого дослідження, яке розкривало б сутність цього явища. Виявлено низку проблем, пов'язаних із доступністю туристичних об'єктів для осіб з інвалідністю та відсутністю адаптованих туристичних продуктів, що потребує вирішення конкретних завдань на рівні держави, регіональних органів місцевої влади та підприємців.*

Ключові слова: туризм, туристична інфраструктура, безбар'єрне середовище, особи з інвалідністю, туристичний маршрут.

Barna M. Y.,

martabarna@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-5248-9774,

Researcher ID: G-9493-2019,

Doctor of Economics, Professor, First Vice-rector, Professor of the Department of Tourism and Hotel&Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Tuchkovska I. I.,

irinatuskowska@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6719-2981,

Researcher ID: E-9848-2019,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel&Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

A BARRIER-FREE ENVIRONMENT FOR PERSONS WITH DISABILITIES IN TOURISM

Abstract. *Creating a barrier-free environment for people with disabilities in tourism is a public good that is linked to the economic and social development of any country. The article systematizes the existing scientific approaches to defining the essence of the concept of “barrier-free tourism”. After analyzing domestic and foreign literature, it was*

concluded that when talking about tourism for people with disabilities, the following terms are most often used abroad: “accessible tourism”, “tourism for all”, “barrier-free tourism”, “tourism for people with disabilities”. The classification of groups of persons included in barrier-free tourism has been generalized and supplemented. The current state of tourism for people with disabilities in Ukraine is analyzed and its low level of development is revealed. It is determined that the organization of barrier-free tourism in Ukraine is at an early stage of development. The majority of the population of Ukraine does not consider the cities accessible to people with disabilities, but actively supports the idea of making the urban environment accessible to all. Various problems of tourism development for people with disabilities in Ukraine have been identified, which indicates the need for enhanced and comprehensive attention from the state and society. The considered legal aspects of the formation and development of a barrier-free environment have proved that the legislation of Ukraine needs decisive changes. An analysis of the legislation and scientific literature on tourism shows that in Ukraine there is no generally accepted definition of tourism for people with disabilities as well as the available approaches to its definition do not have an in-depth study that would reveal the essence of this phenomenon. A number of problems have been identified related to the accessibility of tourist facilities for people with disabilities and the lack of adapted tourist products, which requires the solution of specific tasks at the level of the state, regional local authorities and entrepreneurs.

Key words: tourism, tourist infrastructure, barrier-free environment, people with disabilities, tourist route.

JEL Classification: L83, J68

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2020-61-01>

Постановка проблеми. Формування безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі є суспільним благом, що пов'язане з економічним та соціальним розвитком країни в цілому. Для цього потрібно враховувати особливості кожної людини, що відноситься до маломобільної групи населення.

Зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності призводить до необхідності забезпечення комплексного підходу в створенні умов, які би сприяли реалізації прав осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такий аналіз дозволяє стверджувати, що в цілому питання розвитку безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю, розглядалися у наукових працях Д. Смирнова [8], Скотта Райна [6], Саймона Дарсі [7], Н. Маньшина [9], С. Євсєєва [10].

Проте на науково-теоретичному та практичному рівнях не приділялося уваги розробці туристичних маршрутів для осіб з інвалідністю та стає очевидним той факт, що бракує професійних екскурсоводів для такої категорії екскурсантів.

Постановка завдання. Стаття має на меті дати авторське визначення терміна “безбар'єрний туризм”, з'ясувати чинники впливу на безбар'єрне середовище для осіб з інвалідністю в туризмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз законодавства та наукової літератури щодо

туризму свідчить, що в Україні не існує загальноприйнятого визначення туризму для осіб з інвалідністю, а наявні підходи до його визначення не мають глибокого дослідження, яке розкривало б сутність цього явища. В Україні понятійний апарат у галузі туризму для осіб з інвалідністю не закріплений у будь-яких нормативних актах або законах. Лише в Законі України “Про туризм” (ст. 4) за видом туризму розрізняють, зокрема, туризм для інвалідів [4]. В Україні для його визначення найчастіше використовують поняття “туризм для людей з обмеженими можливостями”, “туризм неповносправних”, “туризм для людей з інвалідністю”, “адаптивний туризм”. Суть цих визначень зводиться до того, що в них розглядається вид туризму, розрахований на осіб з проблемами здоров'я.

Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну літературу, можна зробити висновок, що, говорячи про туризм для людей з обмеженими можливостями, за кордоном найбільш часто вживають такі поняття: “доступний туризм” (accessible tourism), “туризм для усіх” (tourism for all), “безбар'єрний туризм”, “туризм для осіб з інвалідністю”.

Стає очевидним, що виникає потреба уточнити зміст і суть цих термінів (табл. 1). Ураховуючи особливості визначення, зазначені терміни мають різні значення та не завжди можна їх вважати тотожними.

Дефініції поняття “безбар’єрний туризм”

Автор/Джерело	Зміст визначення
Д. Смирнова [8]	“Безбар’єрний туризм” – це переміщення осіб із постійно або тимчасово обмеженою здатністю до мобільного пересування та осіб, що їх супроводжують, на територію, відмінну від постійного місця проживання, які мають усі необхідні ресурси для здійснення цілей подорожі. Водночас безбар’єрний туризм – це діяльність підприємств туристичної індустрії, спрямована на формування і продаж комплексного туристичного продукту, що відповідає додатковим потребам окремих маломобільних категорій туристів, а також людей, які їх супроводжують
Скотт Райн [6]	“Безбар’єрний туризм” – це насамперед соціальна інтеграція людей з обмеженими можливостями у сучасне суспільство
Саймон Дарсі [7]	“Доступний туризм” – це процес надання інвалідам та літнім людям можливості самостійно, справедливо і гідно функціонувати шляхом надання універсальних туристичних продуктів, послуг та навколишнього середовища
Н. Маньшина [9]	“Інклюзивний туризм” (від фр. “включає у себе”, лат. include – “укладаю”, “включаю”) - означає процес розвитку туризму, який передбачає доступність туризму для усіх щодо пристосування інфраструктури туристичних центрів і об’єктів туристичного показу до різних потреб усіх людей, зокрема інвалідів, літніх осіб, їхніх опікунів та членів сімей, людей із тимчасово обмеженими можливостями, сімей із маленькими дітьми
С. Євсєєв [10]	“Адаптивний туризм” – туризм для інвалідів та осіб із відхиленнями у стані здоров’я, новий вид адаптивної рухової реакції, фізичної реабілітації, оздоровлення і соціальної інтеграції зазначеної категорії людей

Наявність різноманіття зазначених термінів свідчить про те, що досі єдиного визначення, закріпленого у нормативно-правових документах, а отже, і відображення багатогранності та специфіки цього виду туризму немає.

Особи з інвалідністю відносяться до категорії туристів, що потребують додаткових вимог до облаштування туристичної інфраструктури, тому доцільним буде визначити структуру контингенту потенційних туристів безбар’єрного туризму (табл. 2). Визначивши аудиторію безбар’єрного туризму, пропонуємо таке його визначення: безбар’єрний туризм – це вид туризму, орієнтований на осіб з інвалідністю та членів їх сімей, який передбачає створення доступного середовища, тобто

використання пристосованої туристичної інфраструктури і об’єктів туристичного показу до їх додаткових потреб.

Для аналізу безбар’єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі та в цілях виявлення перспектив його розвитку, а також ризиків та шляхів їх подолання доцільно застосувати SWOT-аналіз. Сильні (S) та слабкі (W) сторони відносять до внутрішніх чинників впливу на безбар’єрне середовище для осіб з інвалідністю. Можливості (O) і загрози (T) - чинники зовнішнього середовища, що не контролюються об’єктом. Складаємо матрицю взаємного впливу чинників на безбар’єрне середовище для осіб з інвалідністю в туризмі (рис. 1).

Таблиця 2

Класифікація груп осіб безбар’єрного туризму [10]

Групи осіб	Класифікація
З вадами здоров’я	З фізичними вадами (з вадами кінцівок або з втраченими кінцівками; паралізовані)
	З дефектами органів відчуття та нервовими розладами (сліпі, глухі та глухонімі; сліпоглухі; сліпоглухонімі)
	Психічно неповноцінні (розумово відсталі, гліоти)
Відносно здорові люди похилого віку	60-70 років
	70-80 років
	80-90 років
	Довгожителі (90 і більше років)
Батьки з дітьми	Батьки з маленькими дітьми
	Самі діти

	Можливості: 1. створення робочих місць для осіб з інвалідністю 2. розробка доступних туристичних маршрутів 3. створення спеціальних програм для занять туризмом в спеціальних та інклюзивних групах 4. участь спеціальних груп туристів у змаганнях місцевого та міжнародного рівнів 5. підготовка спеціалістів для роботи з особами з інвалідністю в сфері туризму	Загрози: 1. дестабілізація економіки країни 2. відмова держави від фінансової підтримки 3. корупція 4. вилучення міжнародних інвестицій та згорання програм 5. нестабільна політична ситуація в країні та регіонах
Сильні сторони: 1. соціалізація осіб з інвалідністю 2. ініціативність суспільства відносно безбар'єрного середовища 3. підтримка проектів та програм безбар'єрного середовища міжнародними та локалізованими фондами 4. наявність природних умов для розвитку різних видів безбар'єрного середовища	1. участь в тематичних виставках 2. залучення малих та середніх туристичних підприємств до спільної діяльності 3. волонтерська діяльність	1. зміни у законодавстві країни 2. створення сприятливих умов для залучення інвесторів 3. залучення нових інвесторів.
Слабкі сторони: 1. залежність від державного фінансування чи меценатства 2. створення спеціалізованої інфраструктури 3. недостатня кількість спеціалізованих транспортних засобів 4. відсутність інформаційної бази	1. продумана інвестиційна політика 2. максимальне використання передових технологій 3. залучення експертів з зовнішнього середовища для аудиту діяльності туристичних підприємств	1. відстеження "вузьких місць" в інклюзивному туризмі 2. постійний аналіз впливу на безбар'єрне середовище 3. інформаційна політика

Рис. 1. Матриця SWOT-аналізу безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі

Наступним кроком є аналіз сильних та слабких сторін стосовно можливостей та загроз. У таблиці 3

на перетині зовнішніх і внутрішніх чинників знаходиться ступінь їх взаємодії.

Таблиця 3

Взаємний вплив елементів аналізу безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі

Взаємний вплив елементів		Сильні сторони				Слабкі сторони			
		1	2	3	4	1	2	3	4
Можливості	1	1	0,3	0	0,2	0,5	0,3	0,5	0
	2	0,5	0,2	0	0	0,7	0,3	0,7	0,3
	3	0,7	0,2	0	0,2	0,3	0,5	0,3	0,2
	4	0,3	0,5	0,5	1	0,5	0,4	0,3	0,2
	5	0	0	0,3	0,1	0,7	0	0	0
Загрози	1	1	0,7	0,7	0,5	0,8	0,7	0,7	0
	2	0,3	0	1	0,7	0,2	0,3	0,3	0
	3	0,3	0,5	0,1	0,2	0,5	0,2	0,2	0
	4	0,5	1	1	0,7	0,7	0,5	0,5	0,3
	5	0,7	0,8	0	0	0,5	0,5	0,5	0

Таблиця 4

Чисельна оцінка вагових елементів аналізу безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі

Взаємний вплив елементів		Сильні сторони				Слабкі сторони				Сума
		1	2	3	4	1	2	3	4	
Можливості	1	14	4,5	0	2	8	4,2	6,5	0	35
	2	6,5	2,8	0	0	10,5	3,9	8,4	3	35,1
	3	11,2	3,4	0	2,4	5,4	8	4,5	0	34,9
	4	3,6	6,5	5	1	7	4,8	3,3	1,8	33
	5	0	0	3,9	1,1	11,9	0	0	0	16,9
Загрози	1	18	13,3	11,2	7	16	12,6	11,9	0	-90
	2	4,8	0	14	8,4	6	4,8	4,5	0	-42,5
	3	5,1	9	1,5	2,6	9,5	3,4	3,2	0	-34,3
	4	7	15	12	7	11,2	7	6,5	0	-65,7
	5	10,5	12,8	0	0	8,5	7,5	7	3,3	-49,8
Сума		70,7	67,3	47,6	31,5	-88	-56,2	-55,8	-12,6	4,5

Крім того, вказано ступінь використання певних можливостей і послаблення загроз сильної сторони та зменшення можливостей і послаблення загроз слабкої сторони. В таблиці 4 оцінено вагові елементи аналізу безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі.

Аналіз даних таблиці 4 показує, що підсумкова сума значень має позитивний показник, тому при сучасному положенні справ у країні розвиток безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю є доцільним.

Подолання проблем становлення та розвитку безбар'єрного туризму полягає у необхідності консолідації зусиль усіх учасників туристичної сфери у створенні унікальних туристичних маршрутів для осіб з інвалідністю. Значна частина проблем пов'язана з доступністю туристичних дестинацій для осіб з інвалідністю та відсутністю адаптованих туристичних продуктів, потребує вирішення низки завдань на рівні держави, регіональних органів місцевої влади, громадських організацій та постачальників послуг (рис. 2).

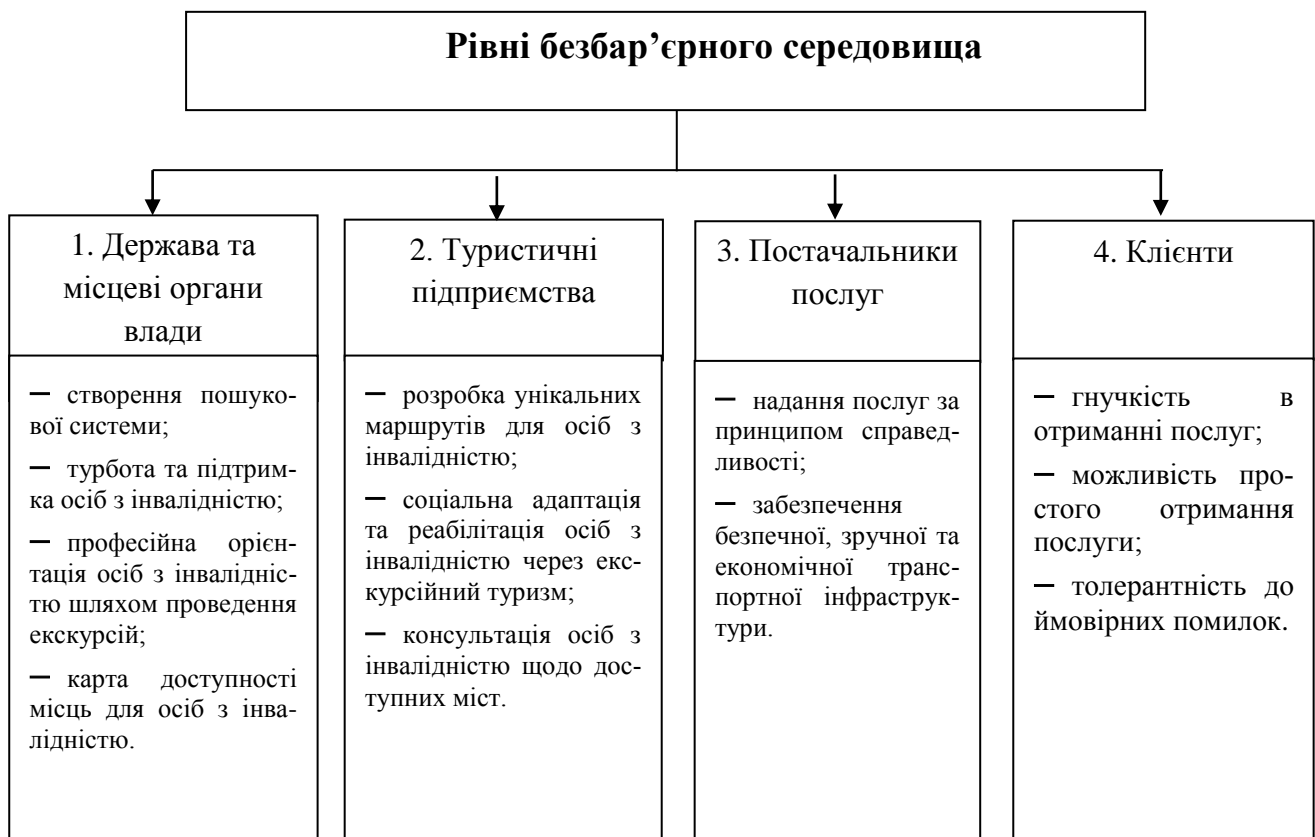

Рис. 2. Рівні та основні дії щодо формування безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю в туризмі

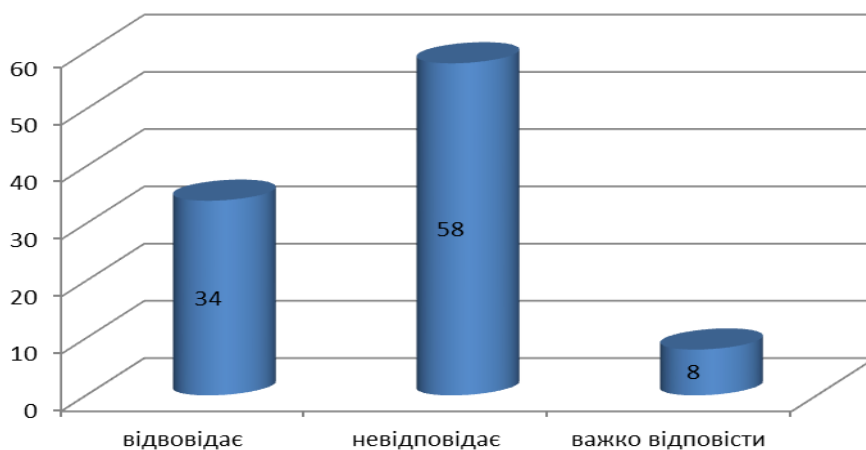

Рис. 3. Результати опитування щодо відповідності міст України для осіб з інвалідністю, %

Стає необхідним визначення рівня сприйняття в суспільстві стану формування безбар'єрного середовища в туризмі. З цієї метою проведено соціологічне дослідження шляхом анкетування. Анкету розроблено для проведення опитування. В опитуванні взяли участь 50 осіб, з яких 40 жінок і 10 чоловіків, різного віку та з різних міст України. Даний відбір є репрезентативним, тому що його структура відповідає соціальній структурі суспільства.

На рис. 3 показано результати опитування щодо відповідності міст України для людей з обмеженими можливостями на думку респондентів. Більшість опитаних вважають, що їхні міста не відповідають потрібним вимогам.

Слід зазначити, що на думку 65% опитаних відношення суспільства до осіб з інвалідністю за останні 5 років покращилося. Серед опитаних 80% згодні вирушити в тур у групі з особами з інвалідністю. Семеро респондентів не були згодні, пояснюючи тим, що це може затримувати швидкість екскурсії та створювати дискомфорт для інших

членів групи. 90% респондентів вважає за потрібним розвивати безбар'єрне середовище в туризмі та зробити країну доступною для всіх. На рис. 4 відображені результати опитування щодо варіантів вирішення цієї проблеми.

Опитаним було запропоновано чотири варіанти дій щодо формування безбар'єрного середовища в туристичній діяльності, з яких можна побачити, що 40% респондентів розглядають створення відповідної доступної інфраструктури найбільш важливим.

Таким чином, більшість населення України не вважає міста доступними для осіб з інвалідністю та підтримує ідею зробити доступне середовище для всіх, перш за все шляхом створення безбар'єрного середовища, а також реалізації спеціальних державних програм.

Оскільки розвиток безбар'єрного туризму в Україні знаходиться на початковій стадії, то це потребує суттєвих змін як з боку держави, так і з боку туристичних підприємств.

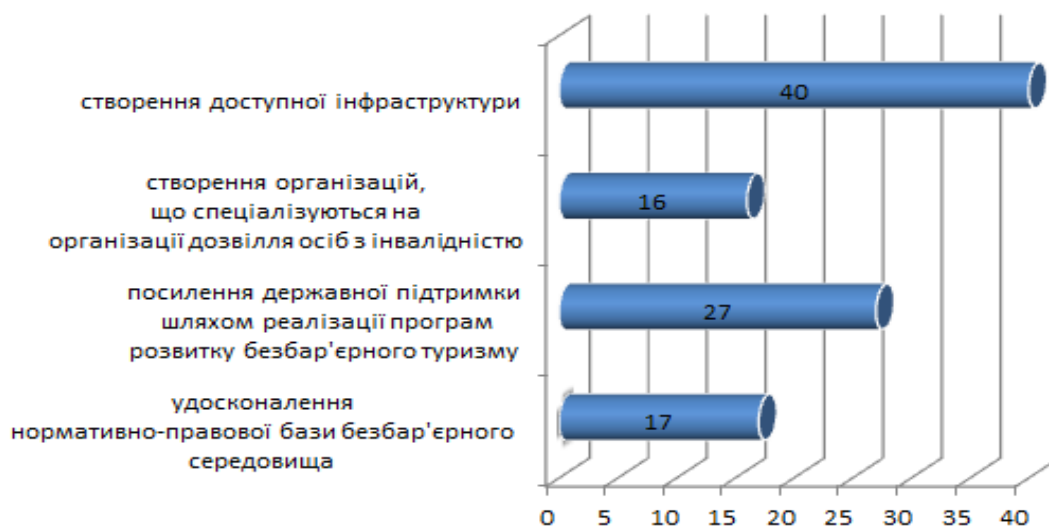

Рис. 4. Результати опитування щодо визначення вирішальної дії щодо формування безбар'єрного простору в туристичній діяльності, %

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. У результаті аналізу сучасного стану туризму для осіб з інвалідністю в Україні виявлено низький його розвиток. Організація безбар'єрного туризму в Україні перебуває на початковій стадії розвитку. Більшість населення України не вважає міста доступними для осіб з інвалідністю, але активно підтримує ідею зробити доступне середовище для всіх. Виявлено низку проблем, пов'язаних із доступністю туристичних об'єктів для осіб з інвалідністю та відсутністю адаптованих туристичних продуктів, що потребує вирішення конкретних завдань на рівні держави, регіональних органів місцевої влади та підприємців. Виконання пропонуваніх практичних заходів є важливим кроком для створення безбар'єрного середовища в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Более одного миллиарда человек в мире имеют какую-либо форму инвалидности / Всесвітня організація охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2011/disabilities_20110609/ru/.
2. Інформація щодо чисельності осіб з інвалідністю за даними 2011-2016 рр. / Фонд соціального захисту інвалідів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ispf.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=263>.
3. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник / [За заг. редакцією Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В.]. – К., 2012. – 216 с.
4. Закон України “Про туризм” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
5. Рекомендации по доступному туризму на основании резолюции A/RES/637(XX) Генеральной Ассамблеи ЮНВТО в августе 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.disright.org/sites/default/files/source/12.12.2016/yunvto_rekomendacii_po_dostupnomu_turizmu.pdf.
6. Зайцева Н. А. Безбар'єрный туризм : учебное пособие / Н. А. Зайцева, Д. Б. Шурафина. – М. : КНОРУС, 2016. – 176 с.
7. Darcy, S. A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences / S. Darcy, T. Dickson // *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 2009. – Issue 16 (1), p. 32-44.
8. Смирнова Д. Б. Безбар'єрный туризм: основные понятия, перспективы развития / Д. Б. Смирнова, Ю. С. Смородина // *World economy, finances and investments* : сб. матер. II Межд. науч.-практ. конфер. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.asconf.com/view_arhiv.php?konf=World%20economy,%20finance%20and%20investments.%20vol.%202&sek.
9. Аникеева О. А. Россия без барьеров: туризм, доступный для всех / О. А. Аникеева, Ю. А. Анисимова // *Сервис в России и за рубежом*. – 2011. – Т. 25. – № 6. – С. 17-21.
10. Евсеев С. П. Технологии физкультурно-спортивной деятельности в адаптивной физической культуре / С. П. Евсеев, О. Э. Аксенова. – М. : Советский спорт, 2007. – 296 с.

REFERENCES

1. Bolee odnoho myllyarda chelovek v myre ymeiut kakuiu-lybo formu ynvalydnosti / Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorov'ia, available at : https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2011/disabilities_20110609/ru/.
2. Informatsiia schodo chysel'nosti osib z invalidnistiю za danymy 2011-2016 rr. / Fond sotsial'noho zakhystu invalidiv, available at: <http://www.ispf.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=263>.
3. Invalidnist' ta suspil'stvo : navchal'no-metodychnyj posibnyk, za zah. redaktsiieiu Bajdy L. Yu., Kراسiukovoi-Enns O. V. (2012), K., 216 s.
4. Zakon Ukrainy “Pro turyzm”, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
5. Rekomendatsyy po dostupnomu turyzmu na osnovanny rezoliutsyy A/RES/637(XX) Heneral'noj Assambley YuNVTO v avhuste 2013 h., available at: http://www.disright.org/sites/default/files/source/12.12.2016/yunvto_rekomendacii_po_dostupnomu_turizmu.pdf.
6. Zajtseva, N. A. and Shuravyna, D. B. (2016), Bezbar'ernyj turyzm : uchebnoe posobyе, KNORUS, M., 176 s.
7. Darcy, S. and Dickson T. (2009), A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, Issue 16 (1), p. 32-44.
8. Smyrnova, D. B. and Smorodyna, Yu. S. (2013), Bezbar'ernyj turyzm: osnovnye ponyatiya, perspektivy razvytyia, *World economy, finances and investments* : sb. mater. II Mezhd. nauch.-prakt. konfer., available at: http://www.asconf.com/view_arhiv.php?konf=World%20economy,%20finance%20and%20investments.%20vol.%202&sek.
9. Anykeeva, O. A. and Anysymova, Yu. A. (2011), Rossyia bez bar'erov: turyzm, dostupnyj dlia vsekh, *Servys v Rossyy y za rubezhom*, T. 25, № 6, s. 17-21.
10. Evseev, S. P. and Aksenova, O. E. (2007), Tekhnolohyy fyzkul'turno-sportyvnoj deiatel'nosti v adaptyvnoj fyzicheskoj kul'ture, *Sovetskyj sport*, M., 296 s.

Стаття надійшла до редакції 18 жовтня 2020 р.